

ורכב מאמינים

עלון שבועי מבית בני אמונים

מאוצרות אמונים

פניני אמן ותפלה בפרשה

יעקב ברך ברפת הבנים בערב יום הכפורים

"וַיְחִי אַחֲרֵי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַיֹּאמֶר לְיוֹסֵף הִנֵּה אָבִיךָ חָלָה וַיִּקְרָא אֶת שְׁנֵי בָנָיו עִמּוּ אֶת מִנְשֵׁה וְאֶת אֶפְרַיִם" (בראשית מח א)
כתב רבי מרדכי ב"ר שמואל אב"ד וילקאטש כי יעקב אבינו עליו השלום חלה בערב יום הכפורים, ובאותו יום ברך את מנשה ואפרים. מכאן סמוך למנהג ישראל לברך את בניהם ב'ברכת הבנים' בערב יום הכפורים.

את דבריו אלה בסס רבי מרדכי על החשבון דלהלן:

יעקב אבינו נפטר ביום טוב ראשון של סוכות (ספר ציוני בראשית נ א), לאחר שפכי המסתבר החל לחלות בערב יום הכפורים - שבועה ימים קודם לפטירתו, שהיו פרק הזמן שראוי שהיה לו לאדם כדי להתכונן לפטירתו (ראה מועד קטן כח א). מסתבר שבאותו יום שמע יוסף על מחלתו של אביו, ומיד הגיע עם בניו לברכו, מפני שחשש שמא מות בטרם יספיק להתברך מפיו, שהרי עד לפטירת יעקב היו האנשים מתים בפתאומיות. ויעקב הוא שבקש מהקדוש ברוך הוא שמוותו מתוך חלי, כדי שספיקו לצוות את בניהם (בבא מציעא פו א וברש"י שם ד"ה בעא). ומכאן שברכת יעקב למנשה ואפרים היתה בערב יום הכפורים.

שער המלך [הורדקא תעיון] שער ו פרק א

ברפת המזון - הפרת הטוב

"הַאֲלֹקִים אֲשֶׁר הִתְהַלְכוּ אַבְתִּי לִפְנֵי אַבְרָהָם וַיִּצְחָק הַאֲלֹקִים הָרַעָה אֹתִי מֵעוּדֵי עַד הַיּוֹם הַזֶּה" (מח טו)
הרבי מקוצק ז"ק מדברי הגמרא שיש לישראל שיכות לברפת המזון יותר מאשר לתפלה. שכן מובא בגמרא (ערוכות סה א) שרבי אלעזר בן עזריה אמר שיכול הוא לפטר את ישראל בהיותם בגלות מחובת התפלה, פדון שכור הפטור מן התפלה. שהרי כך מכנה אותם הנביא (ישעיהו נא א): "וַשְׁכַּרְתִּי וְלֹא מִיַּיִן". ברם, טענה זו אינה פוטרת אותם מברפת המזון, שכן בה חייב אפלו השכור (ירושלמי תרומות א ד; שו"ע או"ח קפח ד). נמצא שבעוד יש מקום לומר שבעודנו בגלות פטורים אנו מתפלה, מברפת המזון איננו נפטרים לעולם.

את ההבדל בין תפלה לברכת המזון בענין זה, פרש רבי מרדכי הרבני מראשי שיבת חברון:

גדרה של תפלה הוא 'עמידה לפני המלך', ולשכור אין דעת להגיע למדרגה כזו. לעמת זאת גדרה של ברפת המזון הוא 'הפרת הטוב', ולהפך זה יכול אף השכור להגיע (ראה דבר תרומה קנב ב).

להבדל זה כון אף יעקב כאשר אמר בענותו: "הַאֲלֹקִים אֲשֶׁר הִתְהַלְכוּ אַבְתִּי לִפְנֵי - אַבְוֹתֵי הֵיוּ בְּמַדְרָגָה שֶׁל 'עֲמִידָה לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ', אוּלַם אֲנִי לֹא זִכִּיתִי לְמַדְרָגָה זוֹ, אֶלָּא: "הַאֲלֹקִים הָרַעָה אֹתִי מֵעוּדֵי עַד הַיּוֹם הַזֶּה" - כִּלְ עֲבוּדָתִי הִיא מִכַּת הַפְּרַת הַטּוֹב אֵלָיו וְחֲבָרָךְ.

ש"ש קפ"ט גפתיים [לר"י מנלקורן] ד יוסף אות ט: מציאת מרדכי

המלאכים עונים 'אמן' אחר תפלותינו

"הַמֶּלֶאךָ הִגָּאֵל אֹתִי מִכָּל רַע יִבְרַךְ אֶת הַנְּעָרִים וַיִּקְרָא בָהֶם שְׁמֵי וַשֵּׁם אַבְתִּי אַבְרָהָם וַיִּצְחָק וַיִּדְגּוּ לִרְבִּב בְּקָרֵב הָאָרֶץ" (מח טו)

בסיים תפלת שמונה עשרה אנו מבקשים: "עשה שלום במרומוי הוא יעשה שלום עלינו ועל כל ישראל, ואמרו אמן". ויש להבין, הלא תפלה זו נאמרת בלחש, ולמי אנו פונים אפוא בבקשת: "ואמרו אמן"?

פרש רבי יהודה הקסידי: בבקשה זו אנו פונים אל שני המלאכים המלוים אותנו בכל עת לשומרנו בכל דרכינו - שיענו אמן אחר בקשתנו.

הוסיף וחדד רבי שמואל הומינר, כי ה'אמן' הנענית מפי אותם מלאכים אינה מכוננת רק על בקשת 'עשה שלום', כי אם על כל הבקשות הגדולות והנשגבות שאנו מבקשים בתפלת 'אלקי נצור'.

משה משה ח"א אות קנד; עצה ותושיה' פרק כג

מגן ומציל בזכות אמן

"הַמֶּלֶאךָ הִגָּאֵל אֹתִי מִכָּל רַע יִבְרַךְ אֶת הַנְּעָרִים וַיִּקְרָא בָהֶם שְׁמֵי וַשֵּׁם אַבְתִּי אַבְרָהָם וַיִּצְחָק וַיִּדְגּוּ לִרְבִּב בְּקָרֵב הָאָרֶץ" (מח טו)

את הפסוק (תהלים לד ח): "חנה מלאך ה' סביב ליראיו ויחלצם", דרש רבי יעקב אבוחצירה כהן:

"מלאך" בגימטריה 'אמן', וגם ראשי תיבות: "א-דני סביב ליראיו" הם בגימטריה צ"א, פגימטריה של 'אמן', רמז לכך שבזכות עניית אמן שומרת השכינה הקדושה על יראי ה', ומגנה עליהם בעולם הזה ובעולם הבא.

אלף בינה' תהלים לד

תפלת הצדיק נאמרת מתוך צרה

"הַמֶּלֶאךָ הִגָּאֵל אֹתִי מִכָּל רַע" (מח טו)

דרש החתם סופר:

באומר: "הגאל אתי מכל רע", רמז יעקב למאמר חכמים (עניני כה ב) ששבח הוא לאדם שהקדוש ברוך הוא שולח לו צרה ואינו גואלו ממנה עד שיתפלל על כך. לפי שעבדה זו מלפידת על כך שהקדוש ברוך הוא חפץ לשמע את תפלתו. בשונה מהחוטא שאליו לעתים מקדים הקדוש ברוך הוא את הגאולה בטרם יתפלל, לפי שאינו חפץ לשמוע קול תפלתו.

זאת הסבה שאמר יעקב: "הגאל אתי מכל רע" - הקדוש ברוך הוא תמיד 'אגלני' מתוך רעה שהביא עלי, משום שחפץ שאתפלל לפניו.

חתם סופר'

'עת צרה' במשנתו של הגר"ז

"לישועתך קויתי ה'" (מט יח)

על הגר"ז מפרסיק העידו שפאשר באו אנשים להנציץ עמו, תוף כדי דבורו עמם היה רגיל למלמל דברי תפלה, ובפרט היה שגור בפיו הפסוק: "לישועתך קויתי ה'".

אמר על כך רבי שמשון פינקוס:

ההנחה הפשוטה שהנהגה זו נבעה מכת דבקוהו של הגר"ז בה' היא גנדיא אמיתית. אולם נראה שישוד נוסף ההנחה אותו בדרך זו; שכן ידועה היא שיטת הרמב"ן (בהשגותיו לשה"מ עשה ה) שבעת שהאדם שרוי בצרה חל עליו חיוב מדאורייתא להתפלל. גדרה המדיק של 'עת צרה' אינו ברוך, ואפשר לומר שהגר"ז סבר כי בכל עת שהוא נדרש להעניק מעצתו לזולתו, בשל גל אחריותו וחדרתו שלא לסטות מן האמת, הרי זו 'עת צרה' בעבורו. וכיון שלדעת הרמב"ן בשעה זו מחיב האדם להתפלל, לפיכך היה מבקש: "לישועתך קויתי ה'".

שערים בתפלה' עמ' לא

יוסף תלה בזכות אבותיו

"מא-ל אביך ויעזרך, ואת שדי ויברכך" (מט כה)

פרש האור החיים' הקדוש:

בפסוק זה נרמז מאמר חכמים (בבב"ב יב): "כל התולה [את קבלת תפלתו] בזכות עצמו - תולין לו בזכות אחרים, וכל התולה בזכות אחרים - תולין לו בזכות עצמו"; לפי שתלה יוסף את כל מה שהשיג: "מא-ל אביך" - בזכות אבותיו, לכך תלו לו בזכות עצמו - "ויעזרך".

אור החיים'

תפלה - אות למחילה שלמה

"פה תאמרו ליוסף אגא שא נא פשע אחיך וחסאתם כי רעה גמלוך ועתה שא נא לפשע עבדי אלקי אביך" (ני ט)

את הסבה שפסלו האחים בבקשתם: "אגא שא נא... ועתה שא נא", פרש רבי שלמה קלווגר:

מהפסוק (לעיל כ ז): "השב אשת האיש כי נביא הוא ויתפלל בעדך", למדו חכמים (בב"ב צב א, ע"פ מאירי שם) שלא היה די לאבימלך בכך שהשיב לאברהם את שרה אשתו, אלא היה עליו לבקש את מחילתו עד שיעתר אברהם לסלת לו ואף יתפלל בעבורו.

כזו היתה אף הוראתו של יעקב ליוסף, כפי שהעברה לו על ידי אחיו: "אגא שא נא פשע אחיך" - מחל לאחיו מחילה שלמה, עד אשר: "ועתה שא נא" - בעדם תפלה מעומק לב. וכבר מצינו שלשון 'שא' משתמעת כתפלה, כפסוק (דמיה ז טו): "ואתה אל תתפלל בעד העם הזה ואל תשא בעדם רנה ותפלה".

אמרי שפר'

"כל השומע אחד מישראל מברך ברכה מכל הברכות כלן... ואף על פי שאינו חייב באותה הברכה - חייב לענות אמן"

עניית אמן על כל ברכה - חובה גמורה

ביום שני הבא עלינו לטובה, כ' בטבת, יחול יומא דהלולא של הנשר הגדול פאר הדורות רבנו משה בן מימון. כך פוסק הוא בספרו 'משנה תורה' (ברכות א יג), לגבי חובת עניית אמן:

'בני אמונים, אמן לכל ברכה!'

תענה אמונים

פנינים וספורים בסדר התפלה

ברכת עוטר ישראל בתפארה

הודאה על תפארת המגבעת וחיבתה

ברכת עוטר ישראל בתפארה הנובאה בלשון הגמרא (ברכות טו א): "כי פריס סודר על רישה" [כשפורש האדם את הסודר על ראשו], "לימא [אמר]: עוטר ישראל בתפארה" לשון הברכה: "עוטר... בתפארה" נתקן על פי לשון הפסוק (שע"ה סו א): "והיית עטרת תפארת ביד ה'" (בית יוסף אר"ח מו).

הפירוש חדש' (מו א) הוכיח מדברי הגמרא שהודאה זו נתקנה דוקא על לבשת הסודר [נגד המנהג על הראש ומשתלשלת על הכתפיים] אשר בימים עברו נהגו נכבדי העם ללכת כפראשם עטוף בו בהיותו מסמל חשיבות ומעלה. ונקרא סודר' על פי לשון התשוב (תהלים כה יד): "סוד ה' ליראי' (שבת טו א).

על כן בשבולי הלקט' (ס"ז) הביא שרב יצחק גאון ורב נטרונאי גאון השמיטו ברכה זו ממניין הברכות, מפני שבזמננו כבר לא נהגו ללכת בסודר.

אף מדברי האבודרהם נראה שנקט שברכה זו נתקנה על מצנפת מיוחדת, דגמת המצנפת שנהגו לחבש בחדויות של בני ישמעאל. על כן כתב: "ובכל ארץ ישמעאל נהגו לאומרה מפני שהם מניחים מצנפת על ראשם, אבל באלו הארצות אין נהגו לאומרה כי אינם מניחים מצנפת" (ראה בית יוסף אר"ח מו א).

הודאה על פסוי הראש

מאידך, יש מהראשונים שסברו שברכה זו נתקנה על כל פסוי ראש שהוא, ולא דוקא על פסוי תפוח (תוספות ברכות טו ב ד"ה כי פריס. וכן דמי הפירוש חדש' עם מלשון הרמב"ם). ובאר הבית יוסף (אר"ח סי' מו ד"ה כי פריס) שלשיטתם ברכה זו נתקנה על הזירותם של ישראל שלא ללכת בגלוי הראש כדי ששטרה עליהם יראת שמים.

הליכה בגלוי ראש היא דרך גאון ועזאת מצח, וכסוי הראש מורה ומלמד על היות האדם ירא ה' המקבל על עצמו את כל מצוותיו (ראה לבוש אר"ח ב ו). וכפי שהובא בגמרא (קדושין לא א): "רב הונא בריה דרב יהושע לא הוה מסגי ארבע אמות בגלוי ראש, אמר: שכינה למעלה מראשו".

על מלכת פסוי הראש כמביא ליד' ראה נוכח למד מהמעשה שהובא בגמרא (שבת קטו א) על אודות אחד האמונים: החוזים כפוכים נבאו לאפס שבנה עתיד להיות נגב לכשיגדל, לפיכך הקפידה תמיד להזכיר לו: "כסה ראשך כדי שתשרה עליך יראת שמים". הגידל לא ירד לעמק כנתן דברי אמו, עד שבאחד האמים פאשר ישב ולמד

תחת עץ דקל וילפתע נפל מראשו הפסוי, מיד התגבר עליו יצרו והשיאו לגב תמרים מעץ הדקל. בהעדר פסוי ראש לא היתה בגיד היראה הנדרשת כדי לגבר על יצרו, ולגדל הפתוי הוא מהר לטפס ברגליו על העץ, וכיון שלא היה בידו סכין תלש את האשכול בשניו. או אז הבין היגד את דברי אמו: כסוי הראש הוא זה שהביא ליד' יראת שמים וסיעה לו לגבר על יצרו, וברגע שנפל הפסוי מראשו מיד התגבר עליו היצר.

טעם הזכרת 'ישראל' בברכה זו

לאור האמור מוכן מפני מה תקנו בברכה זו עם 'ישראל', כיון שמצוות פסוי הראש הוא צווי מיוחד שנמנו לישראל כדי שיהיה מורא שמים עליהם. בטונה מהאמות שפנתן בחיבת הפסוע היא כדי להגן על ראשם מפני הקר או החם, ישראל אינם מוכנים להובלו אלא כדי שיהא מורא שמים עליהם (בית יוסף אר"ח מו; לבוש שם ס"ו א).

בספר 'עולת תמיד' (פ"ק ט) הוסיף וכתב שיש להודות בברכה זו אף על כן שהקדו' ברוך הוא מתעשר ומתפאר בנו - בני ישראל, ככתוב (שע"ה סו א): "והיית עטרת תפארת ביד ה' וצניף מלוכה בכך אלקוד". ואכן בשעת אמירת ברכה זו על האדם להתבונן ולקבל על עצמו להיטיב את מעשיו שיהיה ראוי להיות: "עטרת תפארת ביד ה'".

הודאה על מצוות התורה

הראש נהג להניח תפלו' לפני ברכה זו, לפי שסבר שברכה זו היא אף הודאה על התפלו' שנקראות פאר, ככתוב (יחזקאל כד ז): "פארך תבוש עליך". על כן יש שמתדקקים למשמש בתפלו' כמציאת ברכה זו (שירי אר"ח כה ג; משגיב שם ס"ו ב).

בעל סדר היום' הוסיף וכתב שבברכה זו אנו מודים על כן שה' עוטר את ישראל בכתרה מזה, היא עטרת המצוות, החקים והמשפטים המעשרים אותנו על פני כל הגוים, ככתוב (תהלים קמו יט-כ): "מגיד דברו ליעקב חקיו ומשפטי' לישראל; לא עשה כן לכל גוי ומשפטים בל ידעום".

יש שפירשו שברכות אזור' ישראל בגבורה' ועוטר בתפארה נתקנו כנגד תירג' מצוות שחבלנו בסני. בברכת אזור' ישראל בגבורה' אנו מודים על שיה' מצוות לא תעשה, שכדי להגדר בהן ונדרשת גבורה וכבישת היצר, ואילו בברכת עוטר ישראל בתפארה' אנו מודים על רמ"ח מצוות עשה שצוינו היא לנו לתפארה (זכרון משה' גר"ם טרשאקין ע"מ פח).

ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם עוטר ישראל בתפארה - על שעטרת את ראשנו בפסוי ראש שהוא תפארת לראשנו, ובכוחו שורה עלינו מורא שמים. **אמן** - אמת שעלינו להודות לה' על שעטר אותנו בכסוי הראש שהוא לנו לכבוד ולתפארת.

מכתבי אמונים

למערכת 'לכל מאמינים', שלום וברכה, כשלמדנו בסדר הדף היומי (פסחים ט א) את המימרא של רבי חנינא חוזאה: "חזקה על חבר' שאין מוציא מתחת ידו דבר שאין מתקן", העיר לי שתי שיש ללמד מכה שיש לו לחבר' להגדר שברכותיו תגינה באמו. כדי שתהינה ברוכותיו מתקנות. שהלא פסק המשנה בברוה' (קסז כ) "ענית אמן גם כן מכלל הברכה היא..."

ברכה, ד.ש.ז. - א.צ.ד.

מעשה אמונים

ספור שבועי על אמו ותפלה

הדרשה שפתחה את שיערי בית הכנסת

הצטבר בידי סכום הגון ביותר. עם הכסף שבדיס מהרו הגבאים לצעוד לבית הבישוף, רודף הבצע והשלמונים, ושלשלו את הכסף לידיו.

בו ברנע נשכחו מוחו כל הטענות והעלילות שפככוכל בגינו ציה לנעל את בית הכנסת. השחד הטה את לבו והוא חתם על אחר על צו הממתי' לפתח את שיערי בית הכנסת של וילקאטש לאלתר.

בראש השנה זכו יהודי וילקאטש לשאת את תפלותיהם בבית הכנסת פמימים ימימה תוך שמתקיים בהם לשון הפסוק (תהלים כד ז): "שאו שיערי ראשיכם... ויבוא מלך הכבוד".

שנה לאחר מכן כבר נשכח הספור המסעי' מהלבבות. בית הכנסת שב להיות תוקן חיים כשליה, ומתור כף לא היה לרב כל תכנית לשוב ולשאת דברים גם השנה בראש חדש אלול.

אור ליום א' באלול עלה הרב על יאצו בשעת לילה מאחרת. משאך נעצמו שמורות עיניו, הופיע בחלמו איש זקן, ופה מראה, אשר תארו פמלאך אלקים, ואלם פניו מביעות תוכחה ותועלת.

לאחר שהחליף דברי שלום ביניהם, פתח הזקן ואמר: "כמדומה לי שברודו רגיל לעלות כפליה צבור בתפלת מוסף ביום הכפורים..."

רבי מרדכי השיב בחיוב והזקן המשיך כמתענג: "יאמר לי כבודו: כיצד רגילים אתם לומר בסיים ברכת קדשת היום על מוסף? ימעברי אשמותינו בכל שנה ושנה, או ימעברי אשמותינו כל שנה ושנה?"

רבי מרדכי התפלא על השאלה והשיב בתמיהה: "וכי מה בין 'כל' ל'בכל'?"

הבדל גדול יש ביניהם, השיל הזקן, ובמקום הסבר צטט בפני הרב את המשיל המוכן במדרש (ראם תנחומא אמר כב):

משל למלך שהגיע לעיר אחת כדי לגבות את המס המגיע לו ממנה; יצאו לקראתו האנשים - ראשי העם - לחלות את פניו, והוא ותר להם על שליש, יצאו הבניונים לחלות את פניו, והוא ותר אף להם על שליש, וכאשר נכנס בשער העיר יצאו לקבל את פניו כל הנותרים, אנשים נשים וטף, ותר להם על השליש האחרון.

כך קריאת התורה טפס הרב על המדרגות העולות מערות הנשים, נגד, ובקהל השמרת הס. עשרות וזוות עינים פמפתעות ננצחו בו, וסך דמעותיו נפרא. בבכי מר הביע הרב את כאבו העצום על כך שבמשך חזשים ארפים עומד בית הכנסת בשממונו ואין איש שם על לב.

"מה נענה ליום הדין?" עזק הרב, "כיצד נעמד מול השין המקטרג באין לנו מקום ראוי להתפלל על נפשותינו והקמתים את הדין מעלינו? מה כבר חלפו ימים מרבים מאז התפללנו תפלה ראויה לשמה בבית הכנסת. משהינה שעונדה שורה על המקום הזה וזקנת בכל יום: 'היכן הם בני אהובי', ואלו אנו מקבילים בהשלמה את המצב הבלתי הגיוני, וממשיכים להתפלל בהשקט והנצע מבלי לעשות מאומה לשנוי המצב".

"חוששני", הוסיף הרב, "כי אם לא נעשה עתה דבר כדי לפתח את שיערי בית הכנסת לתפלות ימי הדין והרחמים, עלולים אנו להתבע חליה על כך שכבוד בית הכנסת מחלל בעוד אנו יושבים ברוחה בנתינו. זאת מלבד עצם העגדה שתפלותינו החשובות בימים אלו, לא תאמרונה פראי, בהעדר תנאים מתאימים".

כנהו וכהנה הרבה הרב לעורר את העם עד אשר געו כלם בכניה, והוא חש כי דבריו פתחו פתח בלבבות.

מצוות הרב, לפני הוצאת ספר התורה הכריזו הגבאים על פתיחת מגבית חרום להצלת בית הכנסת. כל אחד מהמפלגים, איש כמתנת ידו, התחייב מרצונו באותו מעמד על סכום מסים שאותו ינדב לטובת הצלת בית הכנסת, והגבאים רשמו את ההתחייבות בפנקס מיוחד. אף הרבנית, אשת הרב, פעלה לגייס סכומים הגונים מכל גישות הקהל אשר נשא לגן אותנה בתקנה לררים ממתנת ידו לטובת בית הכנסת.

מיהולף היום סוכבו הגבאים בין המתפללים ויגבו מקל התושבים את הסכום שהתחייבו, ובסופו של יום ישר הפלך' [גר"מ אב"ד וילקאטש] שער א פרוח ח

וכאשר תקום מן הספר, תחפש באשר למדת אם יש דבר אשר תוכל לקימו.